

FLAVA THALIA: EGY KÉP ÉS EGY JANUS-VERS

Janus Pannonius sokat idézett verséről lesz szó a következőkben, arról, amelyben költővé válásáról szól. Idézzük emlékezetünkbe:

*Joannes fueram, Janum quem pagina dicit,
Admonitum ne te, lector amice, neges.
Non ego per fastum spreui tam nobile nomen,
Quo nullum toto clarius orbe sonat.
Compulit invitum mutare vocabula, cum me
Lavit in Aonio flava Thalia lacu.¹*

Az első négy sor figyelmeztetés az olvasóhoz. Ne ütközzék meg azon, ha ő, a költő a keresztségben kapott, nagyon tisztos János név helyett most már a Janust használja. A két befejező sor adja a magyarázatot. Nem önként tette ezt. Erre a szöke Thalia készítette, amikor megmerítette a múzsák boiótiai forrásának vizében. A második „keresztség” következménye tehát a névváltoztatás. A témát, éppen Janus Pannonius e versével kapcsolatban, Pajorin Klára alaposan körüljárja.² Én itt a vers aktív szereplőjével, a „flava Thalia” múzsával kívánok csak foglalkozni.

A vers utolsó sora filológiai problémát rejt magában. Erre Janus Pannonius művei kritikai kiadásának előkészületei során bukkantunk. A szövegelemzés kínálta lehetőséggel élve, vagy még inkább attól kényszerítve, a vers keletkezésének körülményeihez is közelebb jutunk.

Egy humanista vers kritikai közreadásánál, csakúgy, mint az ókori szerzőknél, utalni kell a korábbi forrásokra. Janus esetében ez a feladat a munkameg-

¹ JANUS, *Poemata*, Ep I, 130.

² PAJORIN Klára, *Janus Pannonius: nomen atque omen*, kandidátusi értekezés, kézirat, Bp., 1994.

osztás során Török Lászlóra jutott. Ő gondos gyűjtéssel sorról sorra meg is találta a Janus-vers egyes elemeinek ókori szerzőknél olvasható, eredeti szöveghe-lyét. Ez így is van rendjén, mert egy humanista költő nemigen akarhatott mást, mint a nagy elődök, ritkábban az elismert kortársak építőelemeinek felhasználásával újat alkotni. Ezt várták Janustól tanárai és diáktársai is. Ez utóbbiaktól köztudottan nagyon sok tanúságtételt ismerünk arról, hogy Janus milyen különlegesen nagy szövegismerettel rendelkezett. Ezzel a memóriájában rögzít-ett formulaanyaggal volt képes azután bármely új témát azonnal megverselni. Janustól ezért nem várhatunk új kifejezést, fordulatot, vagy akár csak olyan jel-zős szerkezetet, amelynek nem találjuk eredetijét a régiségben. Török László forráshelyei végig is sorjáznak a vers valamennyi fordulatához. Csak az utolsó sorban a „flava Thalia”, a szőke Thalia marad támasz, ókori hivatkozás nélkül, mivel Thalia, a jól ismert múzsa „flava” jelzőjével nem találkozott. A követke-zőkben ennek az egyetlen versrészletnek az értelmezésére teszek kísérletet.

A kilenc múzsa között, ha éppen kilencen voltak, amint az ismeretes, szigo-rú munkamegosztás volt. A kinek-kinek jól körülhatárolt hatásköre, tevékenység-i területe tiszteletben tartott, egymás territóriumába nem léptek át. Az iroda-lomban – ismereteink csak innen származnak – e meghatározott szerepkörben lépnek fel. Minden iskolás megtanulta Janus idejében a Catónak tulajdonított Múzsákról szóló tankölteményt. Ebben a Thaliára vonatkozó sor így szól:

„Carmina lascivo gaudet sermone Thalia.”³

Ez a késői szöveg természetesen korai mintákra támaszkodik. Thaliát „lascivának” azért nevezik, mert ő volt a vígjáték és a „komolytalan” költészet múzsája, így például Janus gyakran utánczolt mintájánál, Martialisnál róla mint az epigramma múzsájáról ezt találjuk:

*Inter carmina sanctiora si quis
lascivae fuerit locus Thaliae.*⁴

Mivel Thalia múzsa a pajzán versek ihletője, ezért ő az ifjú költők pártfogó-ja. Janus kortársa, költőtársa, Tito Strozzi is rá hivatkozik:

*Quicquid id est, lusi iuvenilia, si qua est,
serviat hinc magno nostra Thalia duci.*⁵

Azért is idéztem ezt a versrészletet, mert a „lasciva” Thalia jelzője általában még a „mea” vagy „nostra”. Van is ebben valami cinkos kötődés a pajzán ifjú

³ *Poetae Latini Minores*, ed. Aemilius BAEHRENS, Lipsiae, 1880–81, III, 36.

⁴ MARTIALIS, VII, 17, 3–4.

⁵ STROZZI, *Eroticon*, IV, 23.

vagy nem is olyan ifjú költők esetében a könnyű műfaj múzsájához. Ahhoz a múzsához, akit ezért vallhatott magáénak éppen hogy költővé válásának küszöbén Janus is. Csak azt nem tudjuk, hogy ugyan milyen példa nyomán akaszthatta múzsájára a szőke (flava) jelzőt.

Az ókori példákat idézve még egyet léphetünk vissza, mégpedig a görögökhöz. A ξανθός-szal gyakran jelöltek fiatal, szép férfit. A nem öregedő, apollói külső, vagy egyenesen a szőke fürtök a költő külső ismertető jegyei voltak, így értendők Janus egy későbbi, a költészetnek búcsút mondó versének sorai:

*Iam satis est, depono lyram, depono coronam,
ac flavis hederas detraho temporibus.*⁶

Ha nagyon erőltetjük, leginkább még innen volna magyarázható, hogy a múzsákat vezető Apollón szőkesége valahogy áttündöklök az ő köréhez tartozó pajzán Thaliára. Csak éppen ókori tanúságtévőt nem találunk erre. Az ifjú Janustól pedig ilyen áttételes hivatkozást aligha várhatunk. Költői fejlődésének alapvető változását bejelentő versében pedig különösen nem rugaszkodhatott el attól a mintától és mércét jelentő világtól, amelybe a múzsák épphogy besegítette.

Janus „flava” jelzőjének forrását keresve el kell hagynunk a múzsák társaságát. Most már csak erre a jelzőre figyelünk. Más égi lények körében egyetlenegy találunk, akit viszont minden forrás a szőke istennőként említ, és ez Ceres. Hogy a földi terményt adó istennőt megismerjük, úgy, ahogyan őt a humanisták látták, magyarázatért Ciceróhoz fordulunk: „a gerendis frugibus Ceres tamquam Geres, casusque prima littera itidem immutata, ut a Graecis; nam ab illis quoque Δημήτηρ quasi Γῆ μήτηρ nominata est.” Majd másutt: „in enodandis autem nominibus ... Ceres a generando.”⁷

Cicero tehát az istennő nevének etimologizálásával magyarázza tevékenységi területét. Ugyanezt teszi görög megfelelőjének, Demeternek esetében is. Ovidius részletesen tárgyalja azt, hogy mit köszönhet az emberiség az istennőnek: „Prima Ceres unco glaebam dimovit aratro, prima dedit fruges, alimentaque mitia terris prima dedit leges: Cereris sunt omnia munus.”⁸

Vagyis a terményeket adó istennő maga tanította meg az embereket a földműves munka szabályaira. Ezért nevezi őt Vergilius az *Aeneis*-ben legiferának, törvénytadóknak.⁹ Mivel tisztelte az istennőt nagyon is a földi világba kényszerítette, személye is emberközelibe került, a külseje fölismerhetővé vált. Állandó jelzője is

⁶ JANUS, *Poemata*, El. XXX,7–8. (No. 1)

⁷ CICERO, *De natura deorum*, 2, 66; 3, 62.

⁸ OVIDIUS, *Metamorphoses*, 5, 341–345.

⁹ VERGILIUS, *Aeneis*, 4, 58.

van, ő a „flava dea”, a szőke istennő. Vergiliusnál a *Georgicá*ban olvassuk: „Flava Ceres alta nequiquam spectat Olympo.”

Servius így magyarázza a kifejezést: „flava dicitur propter aristarum colorem in maturitate”.¹⁰ Azaz az érett kalász miatt mondják szőkének Cerest. A kalászkorona azután az istennő fejére is kerül, fürtjeit ezzel övezik. Tibullusnál: „Flava Ceres, tibi sit nostro de rure corona spicea.”¹¹

Horatiustól és Ovidiustól is több helyet idézhetünk hasonló értelemben.¹² Az érett és ezért szőke kalász annyira hozzátartozott Cereshez, hogy akár attribútumának is mondhatjuk, ezért azután áldozni is azzal illett neki. Nem említve a hivatkozható ókori forráshelyeket, most már Janustól idézzük a Guarino-panegyricus első sorait: „Rustica si pietas consuevit rite quotannis Flaventes Cereri spicas ... offerre.”¹³

Cicerótól Janusig tehát vitathatatlan, hogy a „flava” jelző Cerest illeti, mely akár önmagában is csak a termést adó földanyára utalhat.

Ha az ókori szerzőknél nem, akkor ugyan hol kerülhetett sor a költővé serdült ifjú és a szőkének látott Thalia múzsa találkozására? A múzsák Hésziodosz óta meg-megjelennek kiválasztottjaik előtt. De tevékenységük, a pártfogoltra gyakorolt hatásuk csak a szellemi szférában érvényesül. Ez annyira hangsúlyos, hogy küllemükről, olyan jegyekről, amelyek alapján egymástól elkülöníthetők volnának, az ókorban szó sem esik. Más a helyzet az istenekkel. Ők beavatkoznak az emberek mindennapjaiba is, ezért akár emberi külsőt is ölthetnek. Megjelenésükkor felismerhetők, mert külalakjuk állandó, mely gyakran tevékenységi területükre is utal. Állandó jelzőjük ezt még hangsúlyosabbá is teheti. Janus e különleges múzsa-megjelenítését vizsgálva ezért nem is lelhetünk annak ókori támasztékára, mert ő földi külsőre utaló jelzővel látta el múzsáját, akit korábban nem volt szokás így ábrázolni. Merész újítással állunk szemben. Tudva azt, hogy Janus nem az asztalfiókjába rejtette verseit, hiszen itt is megszólítja „lector amice” olvasóját, tartania kellett a kortárs kritikától, a kíméletlen cenzoraitól. Fontos versről van szó, mely bevallottan a költővé válás nagy pillanatának alkalmából született. Tovább kell keresnünk, hogy szemtanúi lehessünk a Múzsával való találkozás jelenetének. Ez a találkozás készítette Janust arra, hogy az addig ismert szerzők tanúságtevését elhagyva valami újabbat fogadjon el.

Próbáljuk meg először a vers keletkezésének idejét határok közé szorítani. Annyi bizonyos, hogy Ferrarában, Leonello d’Este halála, azaz 1450. október elseje előtt történt az esemény, melyet valójában inkább folyamatnak kellene neveznünk. A záró időpontot a költőtárs, Tito Strozzi *Eroticon* című verskö-

¹⁰ VERGILIUS, *Georgica*, 1, 145; SERVIUS, ad 1.

¹¹ TIBULLUS, 1, 1, 15–16.

¹² HORATIUS, *Carmen Saeculare*, 29–30; OVIDIUS, *Amores*, 3, 10, 3; *Fasti*, 4, 615–616.

¹³ *Guarino Paneg.* 1–2. (No. 1)

tetének második kiadása határozza meg. Itt költőnk egy versben már Janus néven szerepel. A gyűjtemény ajánlása pedig még Leonellóhoz szól.¹⁴ A post quem nem lehet más, mint a 13 éves Csezmiczei János Ferrarába érkezése. Ezt én 1447 őszére teszem. Nyilvánvalóan a tanévkezdet, még október előtt kellett megérkeznie. A hely is, az időpont is különlegesen kedvező volt, mert ott és akkor a múzsák fogadták kiválasztottjukat. Ezekben a hetekben készült el ugyanis Leonello villájában, a Belfiorében az a studiolo, ahol a ferrarai udvar tudományos-művészeti összejöveteleit tervezték megtartani. Leonello a termet a múzsák képmásaival kívánta díszíttetni. Eörsi Anna 1975-ben megjelent alapvető tanulmányában meggyőzően bizonyítja, hogy a múzsaprogram egy nagyobb terv része volt.¹⁵ Leonello Platón bölcsek vezette államát kívánta volna Ferrarában megvalósítani úgy, hogy nemcsak saját városának virágzását és békéjét biztosítja, hanem kiterjeszti azt a környező városállamokra is.

Eörsi Anna tanulmánya óta a kérdésnek rendkívül gazdag az irodalma, mivel az udvar és a múzsák kapcsolata az érdeklődés középpontjába került. Én itt figyelmemet csak a kitűzött témára korlátozom. Mindaz, amit főntebb a Múzsákról elmondtam, érthetővé teszi, hogy Leonello kitűzte ugyan a programot, de a művész a kivitelezéshez a filológus segítségére szorult. Leonello a gyakorlati megvalósítás, az ábrázolás tekintetében tanárához, Guarinóhoz fordult. A mester válaszként írta meg ismert és sokat tárgyalt levelét. Ebben a múzsák mibenlétéről értekeznek és képi megjelenítésükre is utasítást ad. Guarino levelét Ferrarában, 1447. november ötödikén keltezte.¹⁶ Az igazán filológusnak való probléma ekkorra már túllépte a város határait. Nem lehet véletlen, hogy a Guarinóval jó kapcsolatot tartó hajdani tanítvány, a bolognai Giovanni Lamola is éppen ekkor érdeklődött a múzsákról Francesco Filelfótól. A választ ismerjük, mely egy nappal Guarino ismert levele előtt kelt.¹⁷ A válaszok befutván, Leonello november hetedikén már meg is bízta a sienai Angelo Maccagninót, hogy a Belfiorében a múzsák képeit megfesse. A munka előrehaladtáról Ciriaco d'Ancona tudósít. Ő 1449 nyarán járt Ferrarában, és akkor Leonello megmutatta neki a studiolt is. Ciriaco akkor két múzsa képét látta készen, mindkettőről pontos leírást ad. Clio Guarino írott programjának megfelelően egyik kezében írott könyvet, a másikban tubát tartott. A kép alján: „ad basim ex Guar(ino) nostro epigramma conscriptum habet: Historiis, famamque et facta vetusta reservo”. Guarino ugyanis a programhoz mellékelte a képek alá írandó verses feliratokat is. A másik ekkor-

¹⁴ *Die Borsias des Tito Strozzi*, hrsg. Walther LUDWIG, München, 1977, 18.

¹⁵ Anna EÖRSI, *Lo studiolo di Lionello d'Este e il programma di Guarino da Verona*, Acta Hist. Art. Hung, 21(1975), 16–52. Itt a teljes korábbi irodalom megtalálható. A téma újabb, nagyon gazdag irodalmára csak ott hivatkozom, ahol az a fölvetett kérdéshez kapcsolódik.

¹⁶ Uo., 22.

¹⁷ Uo., 50, 76. A dátumot javítottam *Francisci Philelfi Epistolarum familiarum libri Venetii*, 1502, fol. 40v alapján!

ra már elkészült kép Ciriaco szerint Melpomenét ábrázolta kitharát pengetve, amint tekintetét az égre emeli.¹⁸ Guarino utasítása úgy szól, hogy az ő kezében nyitott könyv legyen notatióval. Ez utóbbi műzsa esetében a művész nem követte Guarino ajánlását. Hogy ezen a képen volt-e vers, arról nem tesz említést. Ciriaco tudósítását Ludovico Carbone megerősíti, aki haláláig, 1482-ig Ferrarában tartózkodott. Ő is azt mondja, hogy Leonello életében Angelo pictor a két említett műzsát festette meg a Belfiorében. Carbonétól még azt is megtudjuk, hogy az akkor éppen Ferrarában tanító Theodoros Gazes egy-egy görög disztichont írt az említett képekre. Carbone emlékezetből közli ezek latin fordítását. Azzal is eldicsekszik, hogy Leonello előtt tartott orációjában, ez 1448-ban volt, ő javasolta, hogy ezeket a görög verseket véssék (?) a képek alá.¹⁹ A görög feliratok lelkes gyűjtője, Ciriaco 1449-ben ezeket nem láthatta, mert különben megőrizte volna őket számunkra. Carbonétól azt is tudjuk, hogy 1450 után, Borso idejében a többi műzsa is elkészült, de ezek mestere Cosmè Tura volt. Ezekről, közöttük a minket leginkább érdeklő Thaliáról semmiféle leírást nem ismerünk. A képek további sorsa vitatott, nemigen élték túl a Belfiore pusztulását.

Ahogy a filológusokat, úgy a művészeket is foglalkoztatta a műzsák képi megjelenítésének lehetősége ezekben az években Ferrarában. Még ha a természetnek csak töredéke maradt is ránk, akkor is jócskán ad lehetőséget az utókornak, hogy azokat műhelyekhez vagy programadókhöz kössék. Van a megmaradt képek között egy, amely különösen érdemes a figyelmünkre. Ez Michael Pannoniusz trónoló nőalakja, 1880 óta az Országos Képtár, majd a Szépművészeti Múzeum megbecsült táblaképe.²⁰ A kép szignált, a 15. század derekán Ferrarában tevékenykedő mestertől való. Díszes trónuson ül a fehér inge felett vörös ruhát, ezen barna mintás köpenyt viselő nőalak. Göndör szőke haját érett kalászból készült koszorú övezi. Kezében hosszú ággal lemetszett szőlővessző, rajta levelek és egy érett szőlőfürt. Lábánál a mester szignatúrája: „Ex Michaele Pannonio”, amely egy felhajló papír- vagy pergamenszeleten olvasható. Alatta Borso d’Este emblémáját két festett tabula ansata fogja közre fölíratokkal. Az egyiken: „ΦΥΤΕΙΑΣ ΓΕ ΝΟΜΟΥΣ ΑΠ ΕΜΟΥ ΔΗ ΓΝΩΤΕ ΓΕΩΡΓΟΙ”.

A másikon: „PLANTANDI LEGES PER ME NOVERE COLONI”. Éppen ez utóbbiban ismerte fel 1965-ben Michael Baxandall Guarinónak Thaliára írt versét, mely a Leonellohoz írt levélben olvasható.²¹ Nézzük most már a szöve-

¹⁸ Uo., 23–27.

¹⁹ Uo., 49, 42. j., 46. j.; Lodovico CARBONE, *De amoenitate, utilitate magnificentia Herculaei Barchi = Le Muse e il Principe*, ed. A. MOTTOLA-MOLFINO, M. NATALE, Modena, 1991, 2, Saggi, 328–330.

²⁰ Ltsz.: 44. Vilmos TÁTRAI, *Michele Pannonio, La musa Talia (1456–1459) = Le Muse..., i. m.*, 1, Catalogo, 404–407.

²¹ Michael BAXANDALL, *Guarino, Pisanello and Manuel Chrysoloras*, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 28(1965), 183–204.

get, amelyben múzsánk tevékenységét és a külső megjelenítését olvashatjuk: „Thalia unam in agricultura partem reppertit, quae de agro plantando est, ut et nomen indicat a germinando veniens; idcirco arbusculas varias manibus gestet; vestis esto floribus foliisque distincta.” Majd alább a vers: „Plantandi leges per me novere coloni.” Vessük most össze a képet Guarino Thalia-leírásával. Megtehetjük, mert a nőalak lábánál Guarinónak Thaliára írt verse olvasható. Az azonosítás szándéka nyilvánvaló. A mi múzsánk kezében nem fiatal hajtások vannak, hanem érett szőlőfürt. Ruháját díszítsék virágok és levelek – mondja Guarino. A mi Múzsánkat egyszínű vörös ruhába öltöztették. Barna köpenyének díszítése is stilizált mintának látszik. Michael Pannonius tehát függetlenül magától a Guarinótól kapott ajánlástól. Nézzük most a múzsa tevékenységi területét Guarinónál. Azt írja, hogy Thalia a mezőgazdaság egy ágát találta fel, a föld beültetését, ahogyan a neve is mutatja: „ut et nomen indicat a germinando veniens”. Guarino tehát szakított azzal az általánosan elfogadott hagyománnyal, hogy Thalia a könnyű műfaj múzsája és más útmutatást követett. Cicerónak főntebb idézett Ceres/Geres – a gerendo etimologizálását mintául véve – Thalia/Thaleia nevét a görög θάλλω-ból eredezteti. Ókori forrást erre is talált. Eörsi Anna meg is nevezi Diodoros Siculust, Cornutust és Fulgentiust.²² Ezeknél a szerzőknél azonban Thaleia nevét csak „florens, vigens” értelemben találjuk. Hogy a múzsa a föld megművelésének patrónája volna, arra N. Wilson két auktorhelyet is talált.²³ Ioannes Tzetzes Hésziodosz egy helyét magyarázza így: „Θάλεια ψυτουργίαν...” (ti. találta föl). Egy Apollóniosz Rhodiosz-scholionban pedig ez olvasható: „Θάλεια δὲ γεωργίαν καὶ τὴν περὶ τα ψυτὰ πραγματείαν” (ti. találta föl). Ez utóbbi már megegyezik Guarino megfogalmazásával: „Plantandi leges per me novere coloni”. Guarino Hésziodosz-kódexe fönmaradt. Ebben Tzetzestől való magyarázatok is vannak. Csak éppen a hivatkozott helyen nincs értelmezés. Ezt Guarino más forrásból vehette. N. Wilson a ritka szöveg ismeretét Theodoros Gazesnek tulajdonítja. A görög tanár ezekben az években, éppen 1446-tól 1449-ig Ferrarában tanított. 1448-ban az artisták rektorává választották. Janus az ünnepi alkalomra verset is írt. A már idézett Ludovico Carbonétól tudjuk, hogy Gazes a két elkészült múzsaképre görög verseket írt, amelyek szerinte (ti. Carbone szerint) „nomen et officium Musarum concinne exprimunt”. Nevük tehát kifejezte tevékenységüket, a kettő egymással összhangban (concinne) volt. Carbone pontosan emlékezik. Gazes etimologizálta Thaleia nevét. Guarino természetesen elfogadta a nyugati világban szokatlan és új, de számára mégis hiteles, régi görög forrásokra támaszkodó névmagyarázatot. Ezt az új értelmezést adja már a Belfioréba tervezett ikonográfiai programjában és a kép alá kerülő versekben is a Leonello d’Estének írt levélben. Mi

²² EÖRSI, *i m.*, 15. j., 36.

²³ Nigel WILSON, *Guarino, Giovanni Tzetze e Teodoro Gaza = Le Muse...*, *i. m.*, 2, 83–86.

lett a Gazestől eredő, Guarino közvetítette értelmezésből Michael Pannonius képén? Nem tudjuk, hogy vajon a festő ismerte-e a teljes program szövegét. A verssort bizonyosan, mert azt rá is festette a képre. Mintha éppen a Guarino-vers, és csak ez lett volna számára a mérvadó. Ez a szöveg viszont az ő képzeletét egyértelműen a főntebb bőven idézett, Cerest említő római költők soraira utalták. A „plantandi leges” égi közvetítője neki csak az addig ismert, hallott és főleg tanult vergiliusi „Ceres legiferát” jelenthette, akit Tibullus, Horatius és Ovidius ismeretével kalászkoszorúsan illett ábrázolni, így áll előttünk Michael Pannonius képén Ceres a „flava dea” lábánál Thalia múzsa névjegyével. Ezt a képet látta-e Janus Pannonius Ferrarában? Biztosan nem. Először is azért, mert a kép, legalábbis mai formájában, 1450 októbere, Borso d’Este trónra kerülése utáni időből való. Az ő emblémáját viseli. Továbbá azért sem, mert a szaktudományban teljes az egyetértés abban, hogy Michael Pannonius műve az 1450-es évekből való. Azt már nem zárhatjuk ki ilyen egyértelműen, hogy ha nem is a kész képet, de annak valamilyen korai fázisát volt alkalma látni. Vázlatok is készülhettek, amelyek ott lehettek szem előtt a mester asztalán. Járhatott-e Janus Pannonius Michael mester műhelyében? Hogy ismerték egymást, azt Tátrai Vilmos is valószínűnek tartja.²⁴ Az udvar által sokat foglalkoztatott festőt főként díszítőművészettel bízták meg. Az Este-udvar gyakori ünnepeinek óriási ábrákkal díszített drapériáit tervezte és készítette. Elismertségét mutatja, hogy 1448-ban polgárjogot kapott.²⁵ Műhelye az akkori művésznegyedben, a Santa Maria in Vado közelében volt. Az udvari ceremóniákon, ahol Guarino verselő tanítványával szívesen büszkélkedett, lehetett alkalom a találkozásra. Nehéz is elképzelni, hogy a messziről jött gyerekifjú költő, amikor híret vette, hogy neves földije van a városban, ne kereste volna vele a kapcsolatot. Mikorra tehetjük Csezmiczei János (Janus) találkozását a szőke múzsával? Amint főntebb láttuk, bizonyosan 1450. október 1. előtt. Erről Tito Strozzi *Eroticon*-kötete tanúskodik. Az ajánlás még Leonellónak szól (†1450. okt. 1.), de egy versben ő már Janusként szerepel. Nincs nyoma annak, hogy Magyarországon már verselt volna. Legalábbis ezeket nem tartotta megőrzésre méltónak. Egy év ferrarai tartózkodás kellett ahhoz, hogy ő is és társai is fölismerjék verselő készségét. Első nagyobb műve az *Eranemos, A szelek versenye* nagy föltűnést keltett társai körében, ünnepelték érte.²⁶ A maga nemében kiválóan minősíthető iskolai teljesítmény a Guarino-iskolában a retorikai kurzus keretében írt verses vizsgadolgozata. Elhitte társainak, hogy költővé született. A ferrarai tanulmányi rendet ismerve az esemény 1449-re, a retorikai oktatás megfelelő szintjére

²⁴ TÁTRAI, *i. m.*, 20. j., 407.

²⁵ Luigi Napoleone CITTADELLA, *Notizie amministrative, storiche, artistiche relative a Ferrara*, Ferrara, 1868, 564.

²⁶ HUSZTI József, *Janus Pannonius*, Pécs, 1931, 70–76. Kicsit későbbre helyezi a mű születését.

tehető. A retorikai oktatásnak már az ókortól témája volt egyes műtárgyak leírása. Születhetett ez verses formában is. Gondoljunk csak Martialis miniatűr alkotásaira. Janusnál más a helyzet. Itt a látvány bekerült a versbe, a mindenkifölött tisztelt ókori szöveg helyére lépett. És ha meg tudjuk is magyarázni a Gazes–Guarino-program alapján Michael mester sajátos ábrázolását, a megoldás, úgy tűnik, egyszeri. Nem ismerünk a korból, de későbből sem olyan művészi alkotást, amely a szőke kalászkoszorús Cerést ültette volna Thalia trónusára. Méltán kérdezhetjük, vajon rábukkanunk-e műélmény nyomára másutt is Janus verseiben? Erre választ adni, amint a fönti vizsgálódás is mutatja, nem olyan könnyű. Nehezíti ezt a nem időtálló, de akár a maradandónak szánt műalkotások pusztulása is. Éppen Michael mester alkotásainak jó része is csak alkalomra, udvari ünnepségekre készült. Ezeknek látványélményét, a pompás udvari fölvonulások képét véljük fölfedezni Janus nagyobb terjedelmű alkotásaiban. Ilyen az, amikor egyik legkorábbi versében 1448-ban a scientai Szent István protomártír tiszteletére rendezett ünnepséget írja le.²⁷ Legismertebb az aranyba vont Guarino emlékműve, amelyet több mint egy évtizedig fényesített.²⁸ Anyjának gyászszertartását is egy ilyen pompás fölvonulással tette ünnepélyessé.²⁹ A két utóbbiba magát is belekomponálta, úgy, amint főpapi díszben a menet élén vonul. Hogy a Ferrarában látott, díszlet jellegű kárpitok itthon is körülvették-e, arról nem maradt emlékezet. Szemtanúktól tudjuk, hogy püspökké szentelését olyan látványos utcai ceremónia kísérte, amelynek híre még Itáliába is eljutott.³⁰ Ismeretes, hogy 1465 tavaszán, mint Mátyás király követe, Janus fényes kísérettel vonult be Ferrarába.³¹ Éppen ekkorra készült el ott a Certosa, amelyet Borso d’Este bőkezűségéből 1461-től 1464-ig Michele Ongaro díszített.³² A karthauziak új kolostorának lakói között volt Andrea Ongaro is. Hunyadi katonájából lett szerzetes. Certosában vicarius, majd prior is volt, Borso d’Este is bizalmába fogadta. Több más műve mellett ismeretes az a királytükör, amelyet Mátyás számára írt. Erre az ösztönzést éppen Janus követjárása adhatta. Találkoztak, mert a pécsi püspököt „szeráfi férfiúnak” mondja, és szépen zengő hangját is megemlíti. A korábban a rendi iratokban következetesen Andrea Ongaronak nevezett szerzetes ferrarai tartózkodásától kezdve Andreas Pannonius néven szerepel.³³ A költő-főpap nevezetes látogatása nemcsak saját hírnevét öregbítet-

²⁷ RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Egy ismeretlen Janus-elégia? = Nympha*, 45–54.

²⁸ *Guarino Paneg.*, i. m., 651–671.

²⁹ JANUS, *Poemata*, El. I, 6. 141–152.

³⁰ Guarino tudósításáról lásd: *Analecta*, 210.

³¹ HUSZTI, i. m., 229–231.

³² Miklós BOSKOVITS, *Ferrarese Painting about 1450: Some New Arguments*, *The Burlington Magazine*, 120(1978), 373.

³³ DÁM Ince, *Andreas Pannonius ferrarai priorságának viszontagságai*, *Civitas Dei*, 1(1956), 101–110. Itt megtalálható a korábbi irodalom. A névalak változását nem vette észre.

te. Az udvari festőt minden forrás Michele Ongarónak nevezi. Az 1465 tájára tett Thalia-képén magát, ismereteink szerint itt először, Michael Pannoniusnak mondja.³⁴

(2002)

³⁴ A magyarországi humanisták közül Janus volt az első, aki fölvette a Pannonius nevet. Lorenzo Valla egy műve bátorította erre. Valla szerint a hajdani provincia tagjai római polgárok voltak. A leszármazottak a latin nyelv használatával ismét a közös virtuális haza polgárainak tekinthetik magukat. RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Csezmiczétől Pannoniáig: Janus Pannonius első látogatása Rómában = Nympha*, 33–36.